

(Pavel Kouba)

Posudek disertační práce Mgr. Veroniky Jičínské
„Wie viel mehr Jargon Sie verstehen als Sie glauben“.
Überlegungen zur Sprache bei H. v. Hoffmannsthal, F. Mauthner, W. Benjamin und F. Kafka.

Vycházíme-li z podtitulu, je práce Mgr. Jičínské věnována úvahám o jazyce v díle čtyř německo-židovských autorů z konce 19. a začátku 20. století. Práce využívá široké spektrum původních textů i sekundární literatury a dotýká se i obecných úvah o jazyce, avšak jejím leitmotivem je spíše otázka *překladu*. Koncept překladu čerpaný z W. Benjamina zde má nově osvětlit problematiku asimilace Židů v německy mluvícím prostředí, tj. ukázat ji právě jako problém *kulturního překladu*. Asimilace, jak píše autorka, si „klade za cíl poněmčit [...] židovskou kulturu, ale zároveň [...] požidovšťuje kulturu německou“ a ocitá se tím v paradoxním a obtížném postavení, které je ještě komplikováno tím, že se asimilace odehrává v prostředí, v němž vzrůstá národnostní napětí mezi živlem českým a německým. Hutný a přehledný souhrn hlavních etap asimilačního procesu v habsburské monarchii velmi vhodně zasazuje vlastní teoretický výklad do kontextu historického.

Konkrétní a výstižné zachycení jazykově-kulturních problémů spjatých s asimilací najde čtenář v kapitole o překladu jidiš do němčiny a „maušlování“ a v kapitole o nemožnosti přeložit jidiš do němčiny, opírající se o Kafkovu „Úvodní přednášku o žargonu“. Autorka ukazuje, jak setkání se žargonem nechává asimilované pražské Židy zakusit cizotu, která budí strach svou srozumitelností, strach z toho, že je jim tento cizí element tak blízký, že jejich vlastní německá řeč vystupuje náhle jako cizí. Kapitola zachycuje zvláštní „Unheimlichkeit“ této situace, již dokresluje i Kafkův postřeh o nepřeložitelnosti žargonu do němčiny pro jejich přílišnou blízkost. Vidíme zde, že je možné převzít jazyk a kulturu, a přesto se vlastně *neasimilovat*, a že je také možné si asimilovat (přeložit) jazyk a zachovat si kulturu.

Poněkud obtížněji sledovatelná je přímá souvislost mezi Kafkovými charakteristikami (ne-přeložitelného) žargonu a Benjaminovou charakteristikou překladu. Žargon charakterizuje autorka jako „původnější řeč“ a srovnává jej s uměleckým dílem u Benjamina, které komunikuje to podstatné (nikoli obsahové „sdělení“); u Benjamina je ovšem skutečné dílo právě proto bytostně *přeložitelné*. Naproti tomu žargon ani překlad – z různých důvodů – přeložitelné nejsou. Také paralelizace vztahu mezi žargonem a němčinou se vztahem, který Benjamin hledá mezi ahistorickým „čistým jazykem“ a historickými jazyky, by vyžadovala detailnější výklad, aby bylo možné posoudit, zda je tato paralela opravdu tak harmonická, jak autorka uvádí, a zejména: v čem je produktivní.

Některé z otázek, které se vynořují nad „aplikací“ Benjaminových esejů, se týkají i kapitol věnovaných W. Benjaminovi samému. Teoretickým těžištěm práce je výklad textů *Über die Sprache...* a *Die Aufgabe des Übersetzers*. Zatímco první text chápe jazyk jakožto *sdělitelnost* duchovní bytnosti věcí a člověka, vrcholící ve zjevení, „jež nezná nevyslovitelné“, text o úloze překladatele se soustředí na *přeložitelnost* jako to, co tvoří podstatu uměleckého díla, a co se tedy liší od jeho – obsahového – *sdělení*. Autorka správně konstatuje, že „přeložitelnost“ zastupuje v druhém eseji též princip, jímž je v prvním „sdělitelnost“, avšak ve svém výkladu *Úlohy překladatele* identifikuje to, co je (obsahově!) ne-sdělitelné v uměleckém díle (tj. jeho „způsob mínění“) s ne-sdělitelností jazyka (45), což se zdá být v přímém rozporu s tím, co Benjamin nastínil o povaze jazyka v eseji *Über die Sprache...* Přestože jednotlivé motivy Benjaminových úvah nelze „usoustavit“, domnívám se, že zde dochází k jisté konfuzi, která vede k tvrzením typu „Die wesentliche Natur des Originals ist das, was immer unübersetzbar bleibt“ (48) a vyústí nakonec v tezi (srv. resumé), že Kafka a Benjamin „vytvořili podobná pojetí překladu založená na nemožnosti překladu“.

Autorka si přitom zřetelně uvědomuje, že Benjaminovo pojetí překladu je zásadně pozitivní, že chápe překlad jako formu pokračujícího života originálu a že vlastní umělecká hodnota originálu spočívá právě v *přeložitelnosti*. Výmluvným dokladem toho je její kritika „dekonstruktivní“ četby Benjaminova textu P. de Manem, v níž V. Jičínská velmi záslužně hájí Benjaminovo pojetí překladu vůči de Manovu „použití“ jeho textu. Daří se jí to právě tam, kde se vsutku drží Benjaminovy intence. Na druhé straně se právě v otázce přeložitelnosti nechává psaním „o“ Benjaminovi ovlivnit natolik, že se jí nepřeložitelnost *překladu*, kterou Benjamin vysvětluje přesazením originálu do – ironicky – *definitivnější* (tj. již dále nepřeložitelné) oblasti jazyka, proměňuje v překlad, který se „stává – ironicky – sebou tím, že ve skutečnosti nepřekládá“ (49), tj. ztroskotává. Z Benjaminova nedoložená řeč o „ztroskotání“, „nepřeložitelnosti“ i „smrti originálu“ (Benjamin mluví v eseji o překladu o „Überleben“ a „Fortleben“) budí dojem, že jde o vliv, jež na autorčině porozumění navzdory provedené kritice zanechal Benjamin již dekonstruovaný.

Podobně dvojznačný vliv má filosofující interpretace rozvinutá Deleuzem a Guattarim na způsob, jak autorka v závěrečné kapitole vykládá Kafkovy deníkové záznamy o „malých literaturách“, v nichž Kafka reflektuje specifčnost role malých literatur pro národní a politickou sebereflexi, vztah, který v nich panuje mezi sociální funkcí a uměleckou hodnotou v užším slova smyslu, a také výhody, které těmto literaturám skýtá intenzivnější recepce, decentralizace apod. I autorka si nakonec klade otázku, nakolik lze vsutku tyto úvahy využít k uchopení toho, co je „revolucionizujícím“ elementem literatur „velkých“.

Kromě těchto dílčích připomínek k tomu, co se mi jeví jako hlavní a nosná část disertace, bych chtěl uvést i jednu pochybnost týkající se celkové koncepce. Mám za to, že autorka sleduje v práci více cílů, než lze sledovat do přiměřené hloubky. Ten nejobecnější z nich, zkoumání skepse k jazyku vůbec, – tj. pochybnosti o jeho vztahu ke skutečnosti, nemožnost myslet tento vztah jako „korespondenci“ – má jednak rozměr týkající se celé tradice, jednak rozměr dobový. Pokud by autorka skutečně chtěla sledovat tuto problematiku v dobovém kontextu, zakládalo by to jinou linii práce, která by nejspíš nemohla být založena na W. Benjaminovi. Nebude náhodou, že když chce autorka ukázat, že Benjaminovo myšlení o jazyce je „zcela jistě reflexí obecné krize jazyka v této epoše“, odvolává se nikoli na to, co Benjamin o jazyce říká, nýbrž cituje Mennighausův poukaz na mystické a theologické prvky v jeho způsobu myšlení. Kapitola o Mauthnerovi by se musela odpoutat od jeho osobního poměru k německví a židovství a zaměřit se obsahově na jeho *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, ukázat kořeny této kritiky v 2. pol. 19. stol. a také její dosah. U kapitoly o Hoffmannsthalovi by pak bylo nutné se ptát, nakolik je jeho *Dopis* opravdu výrazem dobové krize a nakolik se v něm opět odrážejí otázky obecnější (např. poměr mezi jazykem a jazykově nevyčerpatelným smyslovým *názorem*, na který poukazuje většina Chandosových příkladů). Nepodložené až násilné se mi zdá propojení dobové stylizace *Dopisu* s problematikou *překlada*, jež se opírá pouze o tvrzení, že tu Hoffmannsthal „překládá“ šestnácté století do dvacátého a naopak; autorka to dokládá tím, že jsou mezi oběma epochami nápadné paralely, takže se k sobě mají jako rub a líc, a na druhé straně tvrdí, že anglická renesance je *vyslovitelná*, její rétorické figury postihují skutečnost (nejsou „wirklichkeitsentfernt“), zatímco vídeňský přelom století je *nevyslovitelný*. (Citát z Musila, který to má dosvědčit, je doufám míněn jako vtip.)

Všem připomínkám navzdory je třeba konstatovat, že ačkoli se autorka pohybuje na mimořádně obtížném a nepřehledném terénu, je její výklad všude tam, kde se drží primárních textů, přesvědčivý. Práce je jasně a kultivovaně napsaná a využívá obdivuhodně široké erudice. Možná že právě využití této erudice mělo za následek, že spojení některých témat i myšlenkových elementů zůstalo příliš volné nebo sporné. Nic to nemění na závěru, že jde o práci kvalitní, kterou doporučuji k obhajobě.

prof. PhDr. Pavel Kouba